

Venczel Katalin

Ady Endre és Eino Leino költői pályájáról

A komparatív vizsgálódás első feladata minden bizonnyal az, hogy indokolja a választást: mi az összehasonlítás tárgya és miért éppen az. Különösen fontos ez abban az esetben, ha tipológias analógia a megközelítés módja.

Ady Endre és Eino Leino költészetét láthatatlan szálak kötik össze. A sok meglepő és véletlenszerűnek tűnő hasonlóságra *Tuomo Lahdelma* hívta fel először a figyelmet. Életútjuk, személyiségük, pályafutásuk, politikai meggyőződésük s nem utolsó sorban jelentőségük megannyi alkalom a párhuzamba állításra.

Ha az egyezések valóban pusztán véletlenszerűségeken alapulnának, akkor az összevetés csupán irodalomtörténeti csemegének számítana. Holott a megfeleléseknek ennél jóval nagyobb a jelentőségük.

A hasonlóságok törvényszerűségeken alapulnak, s mint ilyenek túlmutatnak Ady és Leino költészetén is.

A feszültséggel, ellentmondásokkal terhes századforduló gyermekei mindketten. Líránk heroikus kísérlet a „Minden Egész eltörött” állapot megváltoztatására, az „eheys” (épség) visszaszerzésére. Művészetük kivételes vállalkozás: megfékezni a bomlott századot.

Szintézisre való törekvésük célja kibékíteni az egymás ellen feszülő erőket, s a kaotikussá vált világ számára feltalálni a harmóniát.

Költészetük folytonos összecsapása hitnek és hitlenségnek, egyénnek és közösségnek, múltnak és jövőnek, nembelinek és nemzetinek, tetterőnek és lemondásnak.

Végelességük oka abban rejlik, hogy hamletti sorsot vállaltak magukra: megkísérelték helyretolni a kibillent időt.

Párhuzamos vonulatok a finn és a magyar fejlődésben a századfordulón

1. A történelem analógiái.

Magyarország és Finnország politikai arculata sok hasonlóságot mutat a századfordulón. A Habsburg-magyar dualizmus, illetve az orosz–finn perszonalunió részben lehetővé teszi az állami önrendelkezést, de csak részben. Ez a kettős kötésű államalakulat kétségtelenül kaput nyit a gazdasági fejlődés előtt, erjesztve egyúttal a társadalmi változásokat is. Eme pozitívum azonban nem eliminálja azt a tényt, hogy a magyar ügyekről a Habsburg udvarban, a finnséget érintő kérdésekről pedig a cári palotában döntenek legvégül.

A perszonaluniónak, azaz az önállóság és a függés e sajátos keverékének köszönhetően a felvirradó XX. század még mindig itt találja a nemzeti problémakört, amit Európa nyugati felében már csupán muzeális értékként tartanak számon.

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés a vérbefojtott szabadságharc sebeit kötözte be jól-rosszul. I. Sándor cár 1809-es manifesztuma a svéd uralomnak vet véget. Magyarország számára a dualizmus bizonyos tekintetben visszalépést jelentett, önkéntes lemondást a nemzeti függetlenségről. Finnország számára az orosz cár által biztosított autonómia előrelépés a svéd beolvasztási politikához képest.

Az elnyomás éveiben (1899–1905, illetve 1908) azonban a finneknek szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a perszonalunió mint államforma még egyáltalán nem garantálja a nemzeti önállóságot.

A nyugat-európai nemzetállamok (még a frissiben egyesített Németország is) szerencsésen túljutottak azon a történelmi mérőöldkövön, amely előtt Magyarország és Finnország még mindig topogni kénytelen a XIX. század végén.

Az idő azonban megállíthatatlanul sodorja maga előtt az újabb problémákat, tekintet nélkül arra, született-e már megoldás a korábbi kérdésekre.

A XIX. század végére ismét kiéleződő konfliktust – nemzeti erők és idegen hatalom között – újabb feszültségek terhelik a századfordulón.

A hagyományos társadalom bonyolultabbá válik a gazdaságban végbemenő változások hatására. Új érdekközösségek s egyúttal új érdekellentétek születnek, felborítva a nemzet fogalmának tradicionális értelmezését. A lendületes iparosodás hatására átrajzolódik az agrártársadalom képe, s a hagyományos nemesi és paraszti réteg mellett kialakul a polgárság, valamint az ipari munkásság. Az érdekek immáron nem két pólus körül rendeződnek; az ellentétek horizontális és vertikális irányban is átszervezik a társadalmat.

A gazdasági kiszolgáltatottság, illetve a politikai hatalomból való kirekesztettség révén a parasztság és a munkásság egy érdekes csoportba tartozik. Törekvésük közös, már ami gazdasági helyzetük javítására és politikai befolyásuk növelésére irányul. Ugyanakkor áthidalhatatlan ellentét feszül e két társadalmi réteg között: a földet birtokló vagy a földtulajdon után csupán csak áhító agrárius csoport abszolút módon szembenáll a magántulajdont elvető, köztulajdont követelő szocialisztikus eszméssel.

Az érdekközösségnek és érdekellentétnek hasonló kettőssége figyelhető meg a gazdasági-politikai hatalmat birtoklók oldalán is. Egyfelől azonos a céljuk: minden alulról induló demokratizálódási törekvés elfojtása a hatalom megőrzése érdekében. Másfelől ugyanez a hatalomföltés egymás ellen is fordítja a nemesi és polgári erőket.

A társadalmat feszítő konfliktusok jól érzékelhetőek a XIX. század végi ideológiák szintjén. A munkásszervezetek internacionalista eszményképével mereven szembehelyezkedik a parasztság nemzeti érzülete. A polgárság kozmopolitizmusával a nemesség patriotizmusa szegül szembe.

A magyar és a finn társadalom tehát kettéhasad a századfordulóra egy merőben új törsvonal mentén. Egyik oldalon állnak a nemzeteszmének elkötelezett történelmi osztályok, velük szemben pedig a még csak most erősödő, nem nemzeti érzelmű társadalmi csoportok.

Úgy tűnik, a gazdaság kapitalista átalakulása, valamint a polgárosodó társadalom szoros szövetségben áll az európai fejlődéssel, míg a nemesi- paraszti érdekek pusztán kerékkötői a lendületes megújulásnak. Ám a századforduló tudathasadását éppen az idézi elő, hogy a választás nem a menni vagy lemaradni pofonegyszerű alternatívája.

A válságba jutó dualista rendszer a két alapproblémát egyidejűleg tárja a nemzet elé: lesz-e nemzeti önrendelkezés és demokratikus átalakulás?

A történelem eme Janus-arcú kihívása valójában nem új sem a magyarság, sem a finnek számára. A kérdés most is az, vajon sikerül-e a belső társadalmi konfliktusokat félre téve kialakítani egy egységes érdeklfrontot az idegen hatalommal szemben.

A XIX. század első felében a nemzet ethosza volt az, amelyet mindenek fölött való, közös értéként fogadott el a nemesség és a parasztság egyaránt. Mivel a század végére a nemzet fogalma már nem öleli át az egész társadalmat, így az nem is képes maga alá gyűrni a különféle társadalmi csoportok között kialakult érdekellentéteket. Ez az eszme tehát erejét veszítette, még mielőtt szükségességét veszíthette volna.

Kétségtelen, hogy a nemzet kategóriája korábban sem volt ellentmondásmentes. A magyarság nem számolt az ország területén élő különféle etnikumokkal; a nemzetiségeket is besorolta a nemzet kategóriájába anélkül, hogy azokat valóban asszimilálni tudta volna. Magyarországon tovább nő az etnikai probléma a XIX. század folyamán, mivel az izmosodó polgárság alapján véve idegen eredetű, német, valamint zsidó származású.

A finn nemzetfogalom definiálása sem könnyebb, hisz az Östland területén élő svéd anyanyelvűek helyét is meg kellett határozni a finn etnikum testében. A nyelvi különállást hangsúlyozta a gazdasági egyenlőtlenség. A svéd nyelv és a gazdasági-politikai hatalom szorosan összetartozónak tűnt a XIX. században is. Ezek a belső feszültségek azonban mindkét esetben egy toleráns nemzetiségi politikával azonnal oldhatóak lettek volna. Ám az ellentétek nem csökkentek, hanem épp ellenkezőleg, végzetesen felerősödtek a századfordulóra. Hiszen immár nem az osztja meg a társadalmat, hogy ki tartozik bele a nemzet nagy gyűjtőfogalmába. A korszak megkerülhetetlen kérdése az, van-e még a nemzeti alapon álló értékrendnek aktualitása, s ha igen, úgy miképp lehet az egymást kizáró ideológiai ellentéteket, a társadalmat áthatító ellenszenveteket valamilyen átfogó, nagy eszme érdekében elnapolni.

A századforduló politikai csoportosulásait, összecsapásait szemlélve úgy tűnik, a XIX. század kovásza, a nemzeti identitás, nemhogy nem képes összetartani a századvégi társadalmat, hanem legfőbb vízváltatója lesz az ideológiai-politikai hovatartozásnak.

Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a történelem maga meg is oldja a perszonálunió államformájának, azaz az idegen hatalomnak a problémáját. Az orosz forradalom felbillenti a cári hatalmi rendszer stabilitását, s 1917-ben Finnország önálló állammá válik. Magyarország nemzeti függetlenségét a monarchia felbomlásztásával tulajdonképpen az első világháború adja vissza.

A Finnországban 1918-ban kirobbant polgárháború, valamint az 1919-es magyar tanácsköztársaság, illetve az azt követő megtorlás viszont azt mutatják, hogy a nemzeti-nemzeti megosztottság már a társadalom belső konfliktusává, méghozzá meghatározó, alapvető konfliktussá vált.

A XIX. század legfőbb kohéziós ereje a XX. században társadalmat szétvető robbanást idézett elő. Végülis a nagy politikai földindulást követő konszolidáció mindkét országban nemzeti alapon történt.

2. Az eszmetörténeti háttér egyezései.

A XIX. század legnagyobb megrázkódtatását okozta Darwin 1859-ben megjelent munkája a Fajok eredetéről. Európa ősi és univerzális kohéziós ereje, a keresztény vallás veszítette el általa évszázados tekintélyét, mérvadó szerepét, egy egész földrészre kiterjedő befolyását. A vallásos világkép egyeduralmának megszűnése világnézeti vákuumhelyzetet teremtett. Ez az eszmei felszabadulás újfajta lendületet adott a filozófiának, a művészeteknek, általában a gondolkodásnak. A megsemmisült metafizikai-etikai rendszer helyére egy érvényes, adekvát filozófiai szemléletet kellett kidolgozni.

Az új értékeket kereső és teremtő szellem azonban csakhamar megtorpanni kényszerül. A nietzschei gondolatrendszer axiómája – Isten meghalt – nemcsak a túlvilági létezés, a transzcendenciát tagadja. Istennel együtt pusztult egy illúzió is a mindenek fölött való, örökérvényű, univerzális értékrend lehetőségéről. A századforduló paradoxona tehát az, hogy él az igény és a törekvés egy általános érvényű világkép kialakítására anélkül, hogy ennek lehetőségében hinni lehetne.

Az erejét veszített keresztény világnézet megüresedett helyéért két filozófia kezd versengésbe. A közös kiindulási pontra – Isten nemlétének elfogadására – épülő két gondolatrendszer szögesen ellentmond egymásnak. A XIX. század második felének e tekintélyharcát vívó filozófiája a marxi, illetve a nietzschei világnézet.

A marxi világkép beletörődik a transzcendencia hiányába, s a természetfölötti helyett tisztelni kezdi az anyagot. A nietzschei filozófia képtelen lemondani az „értékek transzcendenciájáról”, eszményképe továbbra is az ideális marad. A materializmus valamint Nietzsche ateizmusa között feszül az ellentét: azaz anyag és szellem, valóság és eszmény, beletörődés és küzdelem fogalmi között. Nietzsche szerint a vallás szorításából felszabadult individuum immár nem istenfélelemből, hanem belső kényszernek engedve törekszik megfelelni az önmaga állí-

totta etikai kódexnek. A nietzschei filozófia tehát szigorú követelményrendszer, morális tartás a túlvilági jutalom reménye nélkül. Ez a „tragikus optimizmus” mindig a kivételesre, a nagyszerűre épít, ezért a nietzschei egyéniség szükségszerűen összeütközésbe kell hogy kerüljön a társadalommal, a tömeggel, mindazokkal, akik a középszert jelentik.

A materialista filozófia ezzel szemben nem a kivételesre épít, hanem épp az átlagosra. Eszerint az ember fogalma nem szabad akarattal rendelkező integer személyiséget, hanem biológiailag és társadalmilag determinált lényt jelent. Az individualista és a kollektív szemlélet egyik lényegi különbsége tehát, hogy míg az előző hangsúlyozza az egyén felelősségét, ez utóbbi elveti azt.

Ha van fejlődés a világban, úgy az a személyiség fejlődése, növekedése Nietzsche értelmezése szerint. A marxi filozófia szerint csupán az emberi körülmények változtathatók, azaz a fejlődés csak társadalmi síkon képzelhető el.

A materialista filozófia úgy véli, az emberek közötti különbség gazdasági, társadalmi pozíciójukból fakad, míg a nietzschei gondolatrendszer minőségi különbséget lát ember és ember között. Mindebből következik, hogy a marxista világnézet elsősorban társadalmi-politikai forradalmat hirdet, melyben a tömeg, a közösség törekszik valamilyen ideális társadalmi formáció felé. Ezzel szemben Nietzsche kihívása az egyénnek, a szubjektumnak szól; a lélek forradalma nem más, mint az individuum törekvése az ideális személyiség – mondjuk, az „emberebb ember” – felé.

Sem a nietzschei, sem a marxi filozófia nem foglalkozik immár a nemzet kategóriájával. A XIX. század első felében a nemzeteszmé, a nemzeti jegyek, sajátosságok hangsúlyozása furcsa módon éppen összefogta, egyesítette Európát, az európai szellemiséget. A század végére az általános emberit, illetve a szintén általános érvényű társadalmi megfogalmazni igyekvő filozófiák azonban élesebbre húzzák Nyugat-Európa és a perifériák kontúrját.

A nietzschei és a marxi filozófia is egyértelműen nyugat-európai jelenségek, amelyek ugyan óriási hatással vannak a közép-kelet-európai gondolkodásra, ám amelyek érintetlenül hagyják az ott meglévő sajátos problémákat. Éppen ezért az eszmetörténeti vizsgálódás semmiképp sem elégedhet meg azzal, hogy csupán a nyugat-európai eszmeáramlatok hatásait kutassa. Egyúttal fel kell térképeznie azt is, milyen sajátos, adekvát problémafelvetés és megoldási kísérlet jellemző a XIX. század végi gondolkodásra Európa periferiáin.

Maga az elnevezés is – periféria – arra utal, a másság, az eltérés geográfiai, geopolitikai meghatározottságú. Az északabbra vagy délebbre, de mindenképpen Európa határszélein fekvő területek számára örökös feladatot jelentett a centrifugális erők elleni küzdelem, azaz Európa vonzáskörében maradni a keleti befolyással szemben.

A periféria keleti-nyugati érdekek csataterévé vált a történelem folyamán. Ennek a hatalmi harcnak a következményei mind a mai napig tettenérhetőek Finnországban és Magyarországon egyaránt. Nyelvjárás, szokások, gazdasági szintkülönbség, vallás tekintetében is igen erős határvonal szeli ketté mindkét ország területét. Fegyvercsörgés és fegyvernugvás idején egyaránt ugyanaz az egzisztenciális fenyegetettség jellemezte a Kelet és Nyugat közt őrlődő etnikumok helyzetét. Tényleges vagy viszonylagos önállóságuk védelméért

kétfrontos harcot kellett vívniuk az évszázadok során. A nemzeti létért, megmaradásért való küzdelem felhajtóereje, a nemzeteszme, a nemzeti identitás, nyilvánvalóan egészen más fajsúlyú kell hogy legyen ezeken a területeken, mint például Európa nyugati részein.

A XIX. század végére (részben a romantika idején megedződött nemzeti öntudat révén) a perifériákon felerősödik az igény egy demokratikusabb európai szemléletre. A hatalmi vetélkedést sorozatosan túlélők kiszolgáltatottsága helyett a saját sorsát immár önállóan alakító nemzet válik a századforduló eszményképévé.

A Kelet visszahúzó erejét unos-untalan kivédeni igyekvő, ám Nyugathoz képest mégis mindig lemaradó, késésben lévő periféria a XX. század elején döbben rá arra, hogy a különbség nem behozhatatlan. A századforduló nagy felismerése az, hogy a gazdasági megkésetttség nem jelent automatikusan szellemi értékekben való lemaradást. A perifériák a szellemi nagykorúságért szállnak síkra a XIX-XX. század fordulóján.

A művészetek, a tudományok fejlődése révén kapcsolódhatnak a peremterületek Európa nyugati részéhez.

A kultúra egyben alapköve a nemzeti identitásnak, a Kelet és Nyugat között élő merőben egyedinek, sajátosnak, másnak. Ezt a másságot megfogalmazó, a sajátosra épülő kultúrkör immár nem a romantika nemzeteszmejének XX. századi öslelete, hanem az Európához kapcsolódás láncszeme. Eme felismerésnek megtestesülése a finn kultúra reneszánsza, valamint a magyar kulturális élet felpetzdülése a századfordulón, amikor is a művészetek egyöntetűen törekedtek a szintézisteremtésre, azaz az európainak és a nemzetinek a harmóniába ötvözésére.

A nemzeti identitást nem kell tehát elhasználni, elkopott eszmeként kidobni, hanem épp ellenkezőleg, be kell azt emelni az európai kultúrkörbe, gazdagítva általa a földrész szellemiségét.

Ady Endre és Eino Leino költői pályakezdése

A komparatív vizsgálódás lehetőségére, a két költő életművének részben törvényszerű, részben véletlenszerű egyezéseire Finnországban, mint már szó volt róla, Tuomo Lahdelma hívta fel először a figyelmet¹ „Suomalaisista lyirikoista tarjoutuu Adylle luontevaksi vertailukohdaksi Eino Leino, joka on täsmälleen Adyn aikalainen... Lähempi tarkastelu... osoittaa edelleen uusia, yllättävänkkin pitkälle meneviä yhtäläisyyksiä.” A meglepő hasonlóságra Magyarországon Jávorszky Béla utalt egy finn költőket bemutató fordításkötet kapcsán.²

Az egymás létezéséről feltehetően mit sem sejtő két kortárs költő közötti megfelelések megrendítőek. Mindössze néhány példát említek a sok lehetséges közül.

1. Tuomo Lahdelma : Juhdatusta Endre Adyn runouteen s.8

2. Jávorszky Béla : A finn Ady?

* Az idézetek magyar fordítását lásd a jegyzetekben.

Találhatóak hasonlóságok az életrajzi adatokban. Ady 1877-ben született, Leino 1878-ban. Mindketten az ország peremvidékéről – Érmindszentről illetve Paltamoból származtak. Ifjúkoruktól kezdődően meghatározó számukra a nagyvárosi életforma – Nagyvárad, valamint Helsinki. Mindketten szippantottak a korabeli Európa levegőjéből, Ady párizsi utazásai, Leino itáliai körútja során.

Jellemző egyezések figyelhetők meg az írói pályafutás tekintetében: a lírai termés mellett igen jelentős a publicisztikai munkásságuk. Az újságírás egyfelől a megélhetés forrása volt, másfelől azonban kiváló lehetőséget jelentett az erőteljes közéleti indíttatás, a politikai önkifejezés számára. Erre a korai politikai elkötelezettségre utal Yrjö Larmola: „Leino oli Helsinkiin tullessaan jo vannoutunut Nuoren Suomen mies, kuten hän muistelmissaan todistaa.”³

Költői életművük hasonló szerepet töltött be a hazai líra fejlődésében; Ady csakúgy első modern költője a magyar irodalomnak, mint Leino a finn lírának. Költői formanyelvüket tekintve mindketten a szimbolista stílusirányzathoz kötődnek.

Ady és Leino pályaképét vizsgálva tehát jól elkülöníthetőek esetlegességen alapuló hasonló vonások (pl. a származás), illetve korban gyökerező, szinte törvényszerű egyezések (pl. szimbolizmus). Kutatásom szempontjából ez utóbbiak bírnak nagyobb jelentőséggel.

Költészetük a századforduló európai szellemiségének tablója, tükrö a legmeghatározóbb filozófiai, politikai áramlatoknak és jellemző stílusirányzatoknak. A kor eszmei mérföldköve, Nietzsche filozófiája, sarkalatos pontja Ady és Leino művészetéről alkotott ideáljának csakúgy mint embereszményüknek. A XIX. század végén felerősödő társadalmi változások, mindenekelőtt a munkásság szervezkedése, a szocialista mozgalmak szintén hatással vannak mindkettejük költészetére. A századvég legjellemzőbb stílusirányzata, a szimbolizmus válik mindkettejük lírai kifejező eszközévé.

A sokat elemzett európaiság mellett azonban legalább olyan hangsúlyos kérdés az, hogy melyek a sajátos, a csak rájuk jellemző vonások, és melyek az európai tendenciáktól eltérő jegyek költészetükben. Ha ezeket a különös jellemzőket összevetjük, meglepő hasonlatosságokat tapasztalhatunk. Ady és Leino költészetének az európai trendektől eltérő, ám egymással mégis rokon vonásainak metszete képezi kutatásom tárgyát. Úgy vélem, ez a fajta összehasonlítás túlmutat a két költő lírai életművén. Egy ilyen irányú komparatív vizsgálat segítségével tettenérhető mélyebb összefüggések is, elsősorban történelmi, társadalmi, geopolitikai analógiák.

Feltevésém szerint részben a finnugor – azaz a nem indoeurópai – eredetnek, részben pedig a földrajzi fekvésnek köszönhetően hasonló történelmi kihívásnak kell megfelelnie a finn és a magyar nemzetnek egyaránt. A nemzeti identitás megőrzése két nagyhatalom szorítása, kelet és nyugat malomkövei között – ez az egyik geopolitikai meghatározottság.⁴

3. Yrjö Larmola : Poliittinen Eino Leino s. 14

4. Bibó István : Válogatott tanulmányok

A másik alapvető geopolitikai tényező pedig a periféria-elmélet⁵ által megfogalmazott különbség, az európai centrumhoz képest való folytonos lemaradás.

Véleményem szerint a művészetnek, elsősorban az irodalomnak mindkét szempontot figyelembe véve különös jelentősége van ezeken a sajátos határszéleken. Egyrészt politikai virágnyelvként a nemzeti identitás kifejezője. Másfelől viszont, mivel nincs anyagi-társadalmi tényezőkhöz kötve, feltétlenül a szellemi haladás, jelen esetben az európaizálódás egyik letéteményese.

Miután a sorskérdések sem Észak-Kelet, sem Közép-Kelet-Európában nem oldódtak meg a századfordulóra, mindezen problémák egyidejűleg, összetorlódva jelentek meg a kor művészetében, így Ady és Leino költészetében is. Ezek az alapkérdések azonban nemcsak tematikailag érhetőek tetten lírájukban. Ezen ellentmondások következményének tekinthető az a különbség is, amely a szimbolista képalkotásuk ellenére elválasztja Ady és Leino költészetét a parnasszistákétól; nevezetesen a l'art pour l'art költészet helyett egy erőteljesen közéleti indíttatású líra teremtése. Erre a jellegzetes és sajátos jelenségre hívja fel a figyelmet Kai Laitinen: "Alkoi kausi, jolle Eino Leino antoi kansallisesti uusromantiikan nimem. Nimitys on vakiintunut kirjallisuudenthistorian käytöön, vaikka miltei perustellummin voitaisiin puhua kansallisesta symbolismista."⁶

A századforduló perifériájának ellentmondásából több paradoxon is következik. Például hogyan egyeztethető össze egy nietzschei alapokon álló individuum ideálja a nemzettel való közösség vállalásának az eszményével? Vagy lehet-e még egyáltalán nemzetről, azaz valami szervesen összetartozó közösségről beszélni akkor, amikor robbanásig feszülnek az ellentétek egyes társadalmi csoportok között? Egyáltalán mi a költő feladata, mi a költészet értelme ilyen viszonyok között?

Tanulmányom természetesen nem adhat választ az előbbieken felvillantott kérdésekre – ez csupán hosszabb kutatás eredménye lehet –, de remélhetőleg fel tudja vázolni azokat a főbb problémákat, amelyek Adyt és Leino egyaránt foglalkoztatták a költői indulás időszakában.

Ady esetében nyilvánvaló, hogy első két kötete, az átütő sikert jelentő Új verseket (1906) megelőző két kötet, Versek (1899) és a Még egyszer (1903) fémjelzik a lírai pályakezdet időszakát. Leino költészetében sokkal nehezebb ilyen egyértelmű határvonalat húznunk, mivel ő csodagyerekként robbant be a finn irodalmi életbe Maaliskuun lauluja (1896) című művével, és mire Ady első kötete megjelent, a huszonegyéves Leino mögött immár hat önálló kötet állt. A finn irodalomtörténészek egyöntetűen az 1902-ben napvilágot látott Kangastuksia című gyűjteményt tartják Leino első érett költői alkotásának. Ugyanakkor érzékelik a századfordulón bekövetkezett első komolyabb tematikai és formai változást. L. Onerva így jellemzi ezt a költői korszakot: „1900-luvun alussa ilmestyi häneltä kolme runoteosta... jotka merkitsevät ylimenokautta nuorukais-Leinosta miesiän-Leinoon ja samalla asteittaista nousua ja voimakasta sisäistä kasvua.”⁷ Az összehasonlítás szempontjából ezt az utóbbi határvonalat tartom célravezetőbbnek.

5. Szűcs Jenő : Vázlat Európa három történelmi régiójáról

6. Kai Laitinen : Suomen kirjallisuuden historia s.232

7. L. Onerva : Eino Leino s. 167

Tanulmányomban tehát Ady első két kötetét, illetve Leino első öt verseskötetét vizsgálom. A Tuonelan joutsen (1898) című verses dráma műfaja miatt nem tartozik szorosan vizsgálatom tárgyához.

Ezeket a műveket szemlélve feltűnő egyes fogalmak következetes használata (pl. élet, álmom), amelyek hasonló gyakorisággal jelennek meg mindkét költőnél. Mintegy önként kínálkozott az elemzés módszere, azaz ennek a sajátos fogalomhálózatnak a feltérképezése, valamint rendszerezése. A vizsgálódás során kirajzolódik előttünk egy szimmetrikus fogalomrendszer, melynek centrumában az élet áll, a két póluson pedig az individuom (művész) az élethez (valósághoz) való lehetséges viszonyulásai fedezhetőek fel, nevezetesen egy aktív illetve egy passzív attitűd. Ez a képlet mintegy bizonyítása is Lassila a századforduló művészeteszményét meghatározó megállapításnak: „Uusromanttiselle taiteelle ja kirjallisuudelle oli luonteenomaista se, että elä elämä ja taide nähtiin vastakohtaisina. Uusromanttinen näkemys johti estetiisiin, joka huipentui itsetarkoitukselliseksi koristeellisuudeksi, jossain määrin myös Eino Leinon lyriikassa.”⁸ Erre a gerinere több oppozíció is épül, pl. az éjszaka és a nappal, vagy a gyermek és a felnőtt ellentéppárok. Tanulmányom végén táblázatban ábrázolom a korai verseknek ezt a sajátos fogalmi szerkezetét, egyúttal törekedve arra, hogy a párhuzamosság mellett érzékelhető legyen a két szemléletre jellemző hangsúlykülönbség.

A korai kötetek filozófiai alapkérdése az életre, annak milyenségére, lényegére vonatkozik. A fiatal emberekre jellemző szenvedéllyel különítik el egymástól a pusztá létezés és az értékes élet fogalmait. Az ifjú léleknek ez az eszmélése szükségszerűen csalódásba torkollik, az eszményiért lelkesedő beleütközik a valóságba. A jelen nem más, mint az eszmék, a nagyszerű, az igaz hiánya, így tehát a lét silány, értéktelen. Az élet költői jelzői „rossz, piszkos, sáros”⁹, valamint „nyers, ostoba”¹⁰

A valóságot meghatározó okok is hasonló eredetűek:

„Az élet a zsidóvilág világ,
Egy hangos vásár, melynek vége nincs.
Nincs semmi tán, melynek ne volna ára,
Megvehető akármi ritka kincs...”
(Ady: Az élet)

„Ja tulilla öisillä kuulla sai*
niin paljon, niin paljon pahaa vain
ja maailman markkinarähinää –
vain harvoin ystävää.”
(Leino: Laulu metsästä)

A haszonszerzést mint a világot mozgató és rendező ésszerű elvet elfogadni – ez a kor polgárának adekvát szerepköre. Ugyanakkor ezt a princípiumot mint egyetlen lehetséges irányvonalat megkérdőjelezni – ez már a művész kötelessége. Érdemes felfigyelnünk arra a

8. Lassila : Uuden aikakauden runous s. 13

9. Ady : Divina commoedia, Nem élek én tovább, Válaszúton

10. Leino : Höyhensaaret

*A versidézetek nyersfordítását lásd a jegyzetekben.

tényre, hogy míg Leino korai verseiben él a törekvés az étellel való kibékülésre, addig Ady egy pillanatra sem hajlandó megelégedni vigaszokkal. A következő idézetben a hasonló lírai alaphelyzet ellenére is – isten a megszólított – erősen eltér egymástól a két hangvétel, a leinoi szerény köszönet és az Ady-i számonkérés.

„Sua kiitän mä Luojani armollinen,
kun annoit sa kodin hyvän,
soit äidin niin hellän ja herttaisen
ja taaton niin tarmoa syvän,
kun annoit sa myös pari ystävää
ja ne hyvää en pyydä ma enmpää,
ja annoit sa armahan isäinmaan,
jota kyntää ja rakastaa.”
(Leino: Hymyilevä Apollo)

„De darabod nem újult semmiképp,
A neve egy, a célja egy: az élet.
Rossz a darab, bocsáss meg, óh, uram!
A díszlet régi, színtelen, kopott,
A morál: jaj a jóknak, nagyoknak,
A hitványak csupán a boldogok.”
(Ady: Divina comoedia)

A korai versekből kirajzolódó alapvető konfliktus a következő fogalmak által ragadható meg: álom-valóság, eszme-realitás, remény-csalódás. Az álmoktól megfosztott valóság, az eszméket nélkülöző realitás, a csalódásba torkolló remények jelentik a két ifjú költő meg-rázó életélményeit. Arra azonban alig is találunk konkrét példát, mik ezek az álmok, eszmények, vágyak, remények. Véleményem szerint a fogalmak szándékos elvontsága a századforduló egyik traumájára irányítja a figyelmünket. Immáron nem egyes eszméken haladt túl az idő, nem bizonyos értékek veszítik el érvényüket. Az Ady és Leino által egyaránt pontosan érzékelt tragikus fordulat lényege, hogy az eszmék, az átfogó, örök értékek vannak eltűnőben.

„ja unelmat muut jos ne murtuu vaan,
niin häneen, häneen mä luotin...”
(Leino: Päivän poika)

„Míg porba hullva megsiratjuk,
Mi porba döntött – sok keserű álmunk...”
(Ady: Sorsunk)

Az álom, amely a korai versek centrális fogalma, ennek az erejét veszített ideálvilágnak a szinonímája, a költő egyéni értékvilágának metaforája. Az álom maga azonban ambivalens fogalom, hiszen egyszerre valami nagyszerűnek a megtestesülése, ugyanakkor mint a valósággal szembeni pusztá illúzió a csalódásnak is a forrása. Egyszer-egyszer felvillan Leino verseiben a lemondás, a „koravén” leszámolás ezekkel az eszményekkel, Ady két kötete pedig, néhány kivételtől eltekintve, a dezillúzió antológiája. Ám a beletörődés, a kiábrándultság hangulatát hol dacos szembeszegülés, hol fiatalos lendület, hol mártír kiállás ellensúlyozza. A valóság realitásán pozdorjává zúzott álmok visszanyerik hitelüket azáltal, hogy valaki hinni mer bennük. A költészet ereje abban rejlik, hogy képes szembefordulni a lehangelő valósággal, s így meg tudja menteni az életerejüket veszített álmokat.

„Ken uskovi toteen, ken unelmaan, –
sama se, kun täysin sa uskot vaan!”
(Leino: Hymyilevä Apollo)

„Az én hitem nem erkölcs, nem szokás,
Az én hitem csodás, nagy álmódás...
Az én hitem új földre nyit kaput,
Az én hitem pusztítani, ölni tud.”
(Ady: Témák)

Az álom fogalma magába itta az eszme konnotációját is, mintegy még messzebb sodorva ezáltal az ideálokat a megvalósulás lehetőségétől.

A nembeli lét értékeiről lemondani nem tudó, ám annak esélyeiben hinni nem képes lélek nietzschei konfliktusa áll előttünk a korai kötetek problémájaként.

„Hajónkat szélvész, vihar összetépi,
De egy zord erő küzdelemre készti.
Bolyongunk, égünk lelkesedve, vágyva,
Nincs egy reményünk, mely valóra válna...”
(Ady: Sorsunk)

„Miks ihmiset tahtoa, taistella
ja koittaa korkealle?
Me olemme kaikki vain lapsia
ja murrumme murheen alle.”
(Leino: Höyhensaaret)

A szürke valóságba értékeket álmodni tudó, ugyanakkor az éleslátás keserűségével birkózó egyéniség, a silány léttel szembeforduló, ám ennek a szembenállásnak a céltalanságát is átérző személyiség nem mindennapi jellem. Az ifjúkori identitáskeresésen, valamint a lírai műnem kötelező szubjektivitásán túlmenően a korai kötetekben jól érzékelhető az individuum nietzschei ars poetica. Dacos önértéktudat, illetve narcisztikus büszkeség süit át a következő sorokon:

„Ne käskevät mun muka säästelemään,
ne neuvovat nöyrää mieltä
mut tuhlata tahdon ma tunteitani
ja soitella sotien kieltä.”
(Leino: Laulajapoika)

„Megleltem az igaz világot,
Megleltem az én dölyfös énem,
Megleltem, ami visszaadja,
Amit az élet elragadt:
Annyi szenny közt a legtisztábbat:
Ím, megtaláltam magamat!”
(Ady: Még egyszer)

A századfordulón olyannyira jellemző értékválságra, az „értékek egzisztencializmusára” születő lírai reakció az individuum személyes értékrendjének határozott, erőteljes körvonalazása. Az egyéniség erős kontúrja kétségtelenül elválasztja az individuumot a körülvevő masszától, ám az Ady-i vagy e leinói különállás nem öncélú arisztokratizmus. A valóságnak hadat üzenő költő nem önmaga boldogságát, hanem valami alapvetően közösségi eredetű érdeket tart a szeme előtt. Erre az elhivatottságra hívja fel a figyelmet Tuomo Lahdelma: „Adyn varhaisessa lyriikassa nähdään vapahtamisen ongelma hyvin samankaltaisena kuin kauden publisistiikassa. Yksilön vapahtaminen ja yhteisön vapahtaminen

erottuvat siinä kokonaan eri ratkaisun vaativiksi asioiksi. Yhteisön vapahduksen nähdään perustuvan yksilön kärsimyksien.”¹¹

A költészet predestinációja nem feltétlenül istentől való elrendelés, hol „zord erő”, hol „örök végzet”¹² a transzcendens hatalom Ady képeiben – de így vagy úgy, mindenféleképpen a gyötrődést és a pusztulást jelölik ki a költő útjául. Leino számára a költő sorsa nem elsősorban a szenvedés. A pusztulás talán költői mivoltának lehetséges következménye, de semmiképp sem lényege. Míg Ady költői énjét a messiási szerepkörrel azonosítja, addig Leino a prédikáló-tanító Jézust tekinti a lírikus adekvát hivatásának. Ady ugyan mereven elkülönül a tömegetől, ám ezt az elszigetelődést sokkal inkább az otthontalanság szomorúsága jellemzi, semmint a dölyfös elutasítás. Ez a magányosság is elrendeltetett számára csakúgy, mint messiási sorsa. Részben Leino is kívül áll a tömegen, de nem attól elidegenült testként, hanem mint a jövőbe látó s a közösség vezetését magára vállaló próféta.

Megállapíthatjuk tehát, hogy egy élni érdemtelen élet megváltható a nágyszerűt, a kivételest hordozó álmok nevében a korai versek tanúsága szerint. Fel kell figyelniük azonban arra, hogy az álom fogalma nem minden esetben hordozza a nemesebb eszmeiség, az ideális lét jelentését.

„Oi unessa murheet ne unhoittuu
ja rauhaton rauhan saapi,
oi, unessa vankikin vapautuu,
sen kahlehet katkeapi...”
(Leino: Höyhensaaret)

„A múltnak álma száll meg akkor,
A múlt és az emlékezet...
Csak pillanatnyi édes álom:
A visszatévedt ifjúság!”
(Ady: A múltért)

A korai kötetek álomfogalmának másik fontos konnotációja az illúzióvilág. Ez már nem kihívás, feladat, hanem menekülési lehetőség a létező pusztító, lelket ölő valóságból a szépségnek nem létező, ám zavartalan birodalmába. De ahogy a heroikus küzdelem mellett ott állt a hiábavalóság elbizonytalanító kérdőjele, ugyanúgy jelenik meg ezen az oldalon az álmodozás varázsa mellett a hazugság kiábrándító tudata.

„Mitä siitä, jos valhetta onkin ne vaan
ja kestä ei päivän terää!
Me uinumme siksi kuin valveutaan
ja vaivat ne jällehen herää!”
(Leino: Höyhensaaret)

Ady nem képes Leino módján elmerülni egy ilyen léttelen álmvilágban. Az ő verseiben megjelenik egy, az ábrándoknál ellenállhatatlanabb hatalom: a mámor.

11: Tuomo Lahdelma : Vapahtajaa etsimässä s.85

12. Ady : Sorsunk, Sirasson meg

„De volt a világon megváltó mámor,
Volt butító szesz, parányi sátor,
Hol mámoros fej kópárnát kapott,
Hol elbutultak felséges agyok...”
(Ady: Áldomás)

Ez az álom-mámor örömet hazudik az örömtelenségbe, nyugalmat a zaklatottságba, hitet a székesziszbe, kiábrándultságba.

A Leino álomvilágában megtestesülő boldogságképpel egyenesen szembeállítható Ady mámorának végzetszerű pusztítása.

„Toi valhe voiton mun sydämehen.
Siis uskon ma valheeseen
ja suljen jällehen silmät kiin –
taas onneni näen mä niin.”
(Leino: Laulu metsästä)

„Csodás fejük oly rémes lázban égett,
Mihez jeget nem adhatott az élet,
Szemük olyan kegyetlen tisztán látott,
Hogy pokolnak látták meg a világot
S kik rátermettek messiási sorsra
Belefűltak mámorba, alkoholba.”
(Ady: Áldomás)

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Leino költő-prófétája vagy meggyőzi a világot, vagy elmenekül a maga álomszigetére; ellenben Ady költő-messiása vagy megváltja a valóságot vagy ha nem, úgy a valóság roppantja össze őt. Kétségtelenül az Ady-féle látásmód sokkal tragikusabb a leinoi szemléletnél. A különbség gyökerezhet a kétféle lelki alkatban, a relatív korszakban, de részben feltétlenül összefügg a finn és a magyar irodalom fázis-különbségével (újromantika, dekadencia). „Poikkeavaa suomalaista kehitystä on se, että nämä – merkittävästi solmiutuneet – optimismin sävyt, toiveet ja ideaalit säilyivät vuosisadan taitteeseen asti. Muualla Euroopassa elettiin jo >fin de siècle<, illusioiden sammumisen tunnelmissa.”¹³

A nagy álmodók eljegyezték magukat az éjszakával. Ady az „Éjimádó”, Leino pedig „istuja pitkän illan”.¹⁴ Ezek az éjszakák a teremtés, az alkotás ihletett órái. Mindemellett az éjjel szorongásokat, magányos félelmeket is szül.

„Hideg, sötét éj van; itt ülök szobámban
Kihűlt, fásult szívvel, búsan, egyedül...”
(Ady: Egyedül)

„Ne saapuvat, aavehet yölliset,
ne tunnontuskat ja pimeydet...”
(Leino: Laulu metsästä)

13. Annamari Sarajas : Viimeiset romantikot s. 112

14. Leino : Höyhänsaaret

Az éjszaka sötétjébe belehasít a ragyogó fény („päivän terä”¹⁵), hol jótékonyan megkönnyebbülést, feloldódást hozva magával, hol álmaiból felriasztva, elvakítva a költőt. Részben kíméletlenül megvilágítja a világot, másrészt a mámoros ábrándvilág ellenpontjaként eszmé- nek, hiteknek is hordozója a fény. Mivel Ady korai verseiben a hangsúly az illúzióvesztésre te- vődik, szemben a leinói lelkesedéssel, a napsugarak csak a múltból világítanak elő („Az a világ, amit éltem/ Ifjúkori tündérfényben...”¹⁶), míg Leino költeményeiben a fénysugarak a jövőbe hatolnak bele („paistaos armahin aurinko/ hellitä hempeä huomen!”¹⁷).

A napszakokon kívül még egy fogalomkör van, amely a korai versek fogalomhálózatának szerves része: ez pedig az életkorok hármas tagolódása, azaz a gyerek, az ifjú és a felnőtt kor. Az életkorokhoz kapcsolódó meghatározó jegyek egyeznek Ady és Leino megfogalmazásaiban. Az ifjúság a hiték és álmok, a felnőttiség viszont már az illúzióvesztés időszaka.

„De néha mégis oly jó volna égni!...
Lángolni, mint kölyök-koromban
És miként akkor: bízni és remélni...”
(Ady: Kihülve)

„taas uskoa itsensä rikkahaks
ja maailman suureks ja avaraks –
voi, kuinka se sentään on ihanaa,
kun sen nuorena uskoa saa!”
(Leino: Höyhensaaret)

A két költő lírai attitűdjére jellemző az a különbség, hogy Leinonak tudomása van arról, ezt az ifjúságot hamarosan kiábrándító felnőttiség követi, Adynak pedig emlékképei vannak arról, hogy ezt a felnőttkort csodálatos ifjúság előzte meg. Az, ami a lendülettel teli fiatalt felnőtté érleli, az maga a valóság illúziótlansága. Ez a valóság már egy-egy pillanatra az ifjú Leinot is megtorpanni kényszerítette:

„Kun muistelen, kuinka ma kerjännyt
olen koirana lempeä täällä,
miten rikasten portailla pyydellyt
olen tuiskulla, tuulisäällä...”
(Leino: Höyhensaaret)

Ám az ifjúság csodája épp a gyors talpraállásban, az újra nekilendülésben, a tényekre fittyet hányó újjászülető hit erejében rejlik.

Ha fel is bukkannak Ady verseiben emlékképei a messzesodródott ifjúságnak, nála már a felnőtté válás megszenvedése a legmeghatározóbb életélmény. Arra viszont fel kell figyelniünk, hogy Ady képeiben a felnőttiség fogalmához szervesen hozzátartozik a betegség képzete is.

15. Leino : Höyhensaaret

16. Ady : Válasz

17. Leino : Kevätlaulu

„Beteg vagyok, az élet megtört,

Anyám.”

(Ady: Itthon)

Illetve a betegség szinonímájával találkozunk igen gyakran: „örület, váz, rom, élőhalott”¹⁸. Ady számára a felnőtté válás nem a társadalomba való beilleszkedést, hanem épp az attól való elidegenedést idézte elő. Ha ez az elszigetelődő céltalanság nem is a saját életét kormányzó ember aktivitása, azért minden látszólagos erőtlensége ellenére is imponáló az a konokság, amellyel ragaszkodik önmagához; mintegy átmentve azt az ént, aki az Új versekben már esztétikai elvárásokat el nem ismerve merészen és indulatosan halad a maga útján feltartóztathatatlanul.

A gyermekkor motívuma valójában Leinonál a gyakoribb s így a feltűnőbb.

„Oi, muistatko vielä sen virren,

jota lapsena laulettiin,

kun yö liki ikkunan liikkui –

se virsi viihdytti niin!”

(Leino: Hämärissä 12.)

Furesa módon a gyermek képe Adynál is a vallásos áhitattal összefonódva jelenik meg.

„De jó volna játszadozó

Gyermek lenni.

Igaz hittel, gyermekszívvel

A világgal

Kibékülni...”

(Ady: Karácsony)

Leino és Ady számára egyaránt a gyermekkor az egyetlen olyan állapot, melyben a kételkedések nélküli hit boldog harmóniája először és utoljára tettenérhető. Összefoglalva tehát az életkorok jellemzőit, a gyermeki lét az érintetlen belső harmónia, az ifjúság a kétségeket hittel és daccal lebíró idealizmus, a felnőtt mivolt pedig a hitelenség ellenére is álmaid őrző lélek jelképei.

Végezetül pillantsunk végig az előbbieken elemzett fogalmak táblázatba foglalt rendszerén! Különbséget csupán az arányokban, a hangsúlyokban találunk; lényegüket tekintve a korai versek kérdésfeltevései megegyeznek.

18. Ady : Egyedül, Válasz, Temetetlenül

Ady és Leino köteteinek fogalomtáblázata

<p>ÁLOM ESZME</p>	<p>VALÓSÁG ÉLET</p>	<p>ÁLOM MÁMOR</p>
	<p>CSALÓDÁS KÜZDELEM AKTIVITÁS KÖZÖSSÉG</p>	<p>VIGASZ MENEKÜLÉS PASSZIVITÁS MAGÁNY</p>
<p>IFJÚ</p>	<p>FELNŐTT</p>	<p>GYEREK</p>
	<p>NAPPAL</p>	<p>ÉJSZAKA</p>

Leino hangsúlyos fogalmai

Ady hangsúlyos fogalmai

A szinte mértani szimmetriával kirajzolódó ellentéteket, a fogalmak ambivalens jelenségeit a költészet ötvözi egybe. A lírikus az, aki képes végletekben gondolkodni úgy, hogy közben a hatalmas ellentéteket sajátos szintézisbe foglalja össze. A hangsúlykülönbségeket tekintve megállapíthatjuk, hogy a pályakezdést követő szakasz ellentétes irányú változást eredményez a két költő lírájában: Ady felhagy a világfájdalmas önsanyargatással, a közösség felé fordul. Leino pedig megtorpan, ifjú lendülete megtörik, a századfordulón megjelenő köteteinek alaphangulata a dezillúzióé lesz.

Jegyzetek

A versidézetek nyersfordításai:

254.o.

Az éjszakai tűznél hallhattunk
annyi rosszat
s a világ zaját –
s csak ritkán egy barát.

255.o.

Neked köszönöm, irgalmas teremtmény,
hogy otthont adtál,
anyát, gyöngédet és kedveset
apát, oly erélyeset,

hogy adtál néhány barátot is,
akik jók, nem kérek többet,
adtál drága hazát,
amit művelni és szeretni lehet.

255.o.

ha minden álmom össze is törik,
csak benne, benne bízom...

256.o.

Van, ki a valóságban hisz, van, ki az álmokban –
mindegy az, csak igazán higgy!

256.o.

Miért akar és küzd minden ember,
mért törekszik magasba?
Úgyis valamennyien gyermekek vagyunk csak
és összetörünk a gondok alatt.

256.o.

Ezek azt parancsolták, hogy kísérjem őket,
alázatot tanácsolnak nekem,
de én el akarom pazarolni az érzéseimet,
meg háborúk húrjain játszani.

257.o.

Óh, az álom feledteti a gondokat
és a nyughatatlan nyugalomra lel,
óh, álmodva a rab is felszabadul,
bilincsei széttörnek.

257.o.

Na és, ha mind csak hazugság,
és nem állja ki a napfény élet!
mi addig álmodunk, míg fel nem ébredünk,
meddig a bajok újra fel nem kelnek velünk.

258.o.

A hazugság győzött a szívemen.
Hát hiszek akkor a hazugságban

és behúnyom a szemem,
 így újra látom a boldogságomat.
 258.o.
 Megérkeznek az éjszaka kísértetei,
 az érzés szenvedései és a sötétségek...

259.o.
 még egyszer önmagát gazdagnak vélni,
 a világot pedig nagynak és tágasnak –
 ó, milyen nagyszerű mégis,
 mikor mindezt fiatalon hinni szabad

259.o.
 Emlékszem, hogyan koldultam
 kutyaként itt a szeretetet,
 hogyan könyörögtem a gazdagok lépcsőin
 hófúvásban, szélviharban...

260.o.
 Ó, emlékszel-e még arra a zsolttarra,
 amit gyerekként énekeltünk,
 mikor az éjjel az ablakon át járt-kelt,
 az a zsolttár úgy elringatott!

A lábjegyzetek idézeteinek fordításai: 1. A finn lírikusok közül Adyval Eino Leino állítható párhuzamba, aki pontosan kortársa is volt... A közelebbi vizsgálódás új és meglepően sokrétű egyezést mutat ki. 3. Amikor Leino Helsinkibe érkezett, már elkötelezett Ifjú Finn volt, ahogy ő maga utal rá a visszaemlékezéseiben. 6. Új korszak kezdődött, melyet Eino Leino nevezett el nemzeti újromantikának. Ez az elnevezés elfogadott lett az irodalomtörténet szóhasználatában, holott joggal beszélhetnénk nemzeti szimbolizmusról. 7. Az 1900-as évek kezdetén három kötete jelenik meg, melyek egyaránt fémjelzik az átmenetet az ifjú Leino és a férfikorabeli Leino között, valamint az erőteljes és fokozatos belső növekedést. 8. Az újromantikus művészetelfogás jellemzője, hogy élet és művészet szembenállnak egymással. Az újromantikus művészetszemlélet vezetett el az esztéticizmushoz, mely az öncélú szépségben csúcsosodott ki, s amely vonás bizonyos mértékben Leino költészetére is érvényes. 11. Ady korai költészetében a megváltás problémáját hasonlóképpen látja, mint publicisztikájában. Az egyén ill. a közösség megszabadítása két teljesen külön megoldást követelnek. A közösség megváltása az egyén szenvedésén alapul. 13. A finn fejlődés sajátossága, hogy ezek a jellemző módon összefonódott optimista árnyalatok, remények és ideálok megőrződtek egészen a századfordulóig. Európa más részein már a „fin de siècle”, az ellobbant illúziók hangulatában éltek. 14. „hosszú esték üldögélője”

Felhasznált irodalom: Bibó István: Válogatott tanulmányok, Magvető 1986-1990; Jávorszky Béla: A finn Ady? 1978; Tuomo Lahdelma: Vapahtajaa etsimassa Evankeliumit Endre Adyn lyriikan subtektstina vuoteen 1908, Jyväskylä 1986; Kai Laitinen: Suomen kirjallisuuden historia, Otava 1990; Pertti Lassila: Uuden aikakauden runous Ekspressionistinen tematiikka 1910-ja 1920-luvun suomenkielisessa lyriikassa, Otava 1987; L. Onerva: Eino Leino, Otava 1979; Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról, Tört. Szle. 24. 1981.3.

(A tanulmány része az Ady és Leino költészetét kutató liszenciátusi munkának.)